

1473/74 noteerde priorin Maria van Pee dat ze geld ontving van suster Jannen Colijns boeken. Om hoeveel boeken het ging en voor wie ze bestemd waren, is niet duidelijk. Maar vooral in het begin van de jaren tachtig van de vijftiende eeuw was Janne actief betrokken bij het schrijven voor derden. In 1480/81 schreef ze twee boeken. Het eerste was bestemd voor Mark van der Straeten, die prior was van de norbertijnenabdij in Grimbergen van 1477 tot 1489; het tweede voor een broeder Thomas uit het regulierenklooster Groenendaal. In hetzelfde en de volgende twee jaar verrichtte Janne ook nog schrijfwerk voor de dominicanen. Na 1483 komen we een tijdje geen schrijfwerk meer van haar tegen in de bronnen. Pas in het boekjaar 1488/89 noteerde Janne die intussen zelf priorin was, weer enkele inkomsten voor een klein boekje dat ze zelf schreef. De laatste rekening waarin we inkomsten uit schrijfwerk van de hand van zuster Colijns tegenkomen, dateert uit 1496/97, vijf jaar na haar overlijden. Procuratrix Barbara Waelbeerts noteerde in dat jaar achterstallige inkomsten uit schrijfwerk dat Janne had uitgevoerd voor een verder onbekende Henrick van den Daele.

Jannes belangrijkste creatieve wapenfeit is dat zij zich net als Maria van Pee toelegde op het noteren van preken van rector en biechtvader Jan Storm (*NBW*, dl. XX, 940-943). De veertig preken die Janne opschreef, waren door Storm gehouden in de jaren 1468 tot 1474. Ze zijn – samen met een door de predikant zelf geschreven preek en de drie preken die Barbara Cuyermans (*NBW*, dl. XX, 221-224) uit de mond van Storm noteerde – overgeleverd in handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 298, dat volgens het colofon tussen 18 januari en 9 mei 1507 geschreven werd. Het laatste handschrift (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15071) dat postuum aan Janne Colijns werd toegeschreven, bevat veertig *Homiliae in evangelia* van Gregorius de Grote in de Middelnederlandse vertaling van de Bijbelvertaler van 1360 (f. 8r.-240r.) en enkele losse epistelen (240r.-243r.). Volgens het colofon werd het geschreven in 1510 en door de kopiïste

geschonken aan Jericho op 8 juli 1511. Uiteraard is dat niet mogelijk, maar vermoedelijk werd het uit eerbetoon aan de vroegere priorin opgedragen.

Bronnen en lit.: ANDERLECHT, Rijksarchief, Kerkarchief, 12.780, f. 32v.-33r, 146r., 148r., 151r.; 12.781, f. 172r.-190r.; 12.784, f. 25r., 34r.; 12.785; 12.788; 12.794, f. 104r.; — BERLIJN, Gemäldegalerie van de Staatliche Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, inventarisnummer 2129; — BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek, 15071; II 298; Fonds Goethals, 1610, A, f. 6v.; — BRUSSEL, Musea van de Stad Brussel, Oud archief, 3413, f. 271v.; — PHILADELPHIA, Free Library, Lewis European 213; — A. SANDERUS, *Chorographia sacra Brabantiae, sive celeberrimum aliquot in ea provincia. Abbatiarum, coenobiorum, monasteriorum, ecclesiarum, piarumque fundationum descriptio. Ex monasterium Tabulis, & principum diplomatis, suis locis insertis, eruta. Et imaginibus aeneis illustrata. Tomus secundus*, 's-Gravenhage, 1727 [herdruk van de uitgave van 1659 / Exemplaar Universiteit Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, 1055 A 5], 139; — U. BERLIÈRE ed., *Monasticon Belge*, IV, Maredsous, 1890-1993, 1260; — *Anonieme Vlaamse primitieven. Zuidnederlandse meesters met noodnamen van de 15de en het begin van de 16de eeuw*, Tiel, 1969, 105-106, 113-114 en 250-252; — F. BÜTTNER, *Imitatio Pietatis. Motive der christlichen Ikonographie als Modelle zur Verähnlichung*, Berlijn, 1983, 147-148; — J. FRINGS, J. GERSCHOW ed., *Krone und Schleier: Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern*, München, 2005, nr. 426; — P. STOOP, *Schrijven in commissie. De zusters uit het Brusselse klooster Jericho en de preken van hun biechtvaders (ca. 1456-1510)*, Hilversum, 2013.

Patricia STOOP

COREMANS Paul, scheikundige, hoogleraar, conservator en restaurator van kunstwerken en monumenten.

Paul Bernard Joseph Maria Coremans werd geboren in Borgerhout (thans district in Antwerpen) op 29 april 1908 als zoon van Ludo Constant (11 december 1875-3 januari 1943), klerk, en Maria Barbara *Josephine* Parmentier (20 april 1880-28 juni 1982). Vader Coremans beëindigde zijn administratieve loopbaan als hoofdpostmeester te Mortsel. Paul had twee broers (Jozeph, 13 september 1909-17 november 1986, en Florent, 4 september 1920-24 juli 1982) en twee zussen (Maria, 21 maart 1912-10 september 1995, en Elza, 2 mei 1915-1 januari 2008). Coremans huwde op 20 november 1940 te Mechelen met Maria Philomena (*Mitsou*) Janssens (27 augustus 1898-1 augustus 1980). Hij overleed schielijk te Noorden (Nieuwkoop), Nederland op 11 juni 1965. Zijn

lichaam werd op 27 augustus 1965 bijgezet in het familiegraf op het kerkhof te Mortsel.

Als gevolg van het beroep van zijn vader en de omstandigheden volgde Paul Coremans zijn lager onderwijs op verschillende plaatsen. Hij startte de kleuterschool te St.-Amands (1912-1914), vervolgens tijdens de Eerste Wereldoorlog de lagere school te Abergele in Wales en te Le Havre in Normandië (1914-1918) om dit onderwijs af te maken te Mortsel-Oude God (1918-1920). Van 1920 tot 1926 volgde hij de Grieks-Latijnse afdeling aan het Koninklijk Atheneum te Antwerpen. Vervolgens liet hij zich inschrijven in de Faculteit Wetenschappen van de Université Libre de Bruxelles. De scheikunde fascineerde hem. Hij behaalde in 1927 het diploma van kandidaat in de Natuurwetenschappen. Tijdens het academiejaar 1931-1932 werd hij benoemd tot assistent in het laboratorium voor analytische scheikunde van professor Alexander Pinkus (1891-1945). In 1932 werd hij tot doctor in de scheikundige wetenschappen geproclameerd met een proefschrift bij professor Pinkus.

Het volgende jaar nam hij een betrekking aan in de industrie (Carbochimique de Tertre). Toevallig las hij dat jaar een mededeling van Jean Capart (1877-1947), hoofdconservator van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. Capart, egyptoloog, hoopte zijn instelling met een laboratorium te voorzien, om vervalste exemplaren, die te koop werden aangeboden, op te sporen. Paul Coremans, die het Nederlands, Frans, Engels en ook het Duits zeer goed beheerste, bood zich aan om dit laboratorium te leiden.

Capart zag meteen het nut in van de aanwerving van een persoon, die een beter betaalde betrekking in de industrie achter zich liet om naar een slechter betaalde positie bij de staat te solliciteren. Op 31 juli 1934 werd Coremans benoemd tot hoofd van de Fotografische dienst en de Laboratoria van de Musea voor Kunst en Geschiedenis. De fotografische dienst stelde niets voor en laboratoria waren er niet. Snel konden verschillende instrumenten gekocht worden. Tijdens zijn

eerste jaren bracht hij het grootste deel van zijn tijd door om zowel de authenticiteit als de staat van de bewaring van de Egyptische kunstwerken in het museum te onderzoeken. Ook kwamen er aanvragen van talrijke musea en kerkfabrieken in België. Hierdoor werd het Coremans duidelijk dat de oprichting van een Centraal Laboratorium voor de musea hoogst noodzakelijk was. Hij publiceerde in 1935 een uitvoerige studie over de controle van de luchtvochtigheid in musea. In 1937 maakte hij samen met Capart zijn eerste reis naar de Verenigde Staten van Amerika als Commission for Relief in Belgium (C.R.B.) als Special Advanced Fellow of the Belgian American Educational Foundation. Naast andere laboratoria bezocht hij aan de universiteit van Harvard het laboratorium van het Fogg Art Museum te Boston. De directeur van dit laboratorium Rutherford J. Gettens (1900-1974) kan beschouwd worden als een van de pioniers in de bewaring van het artistiek erfgoed. De jonge Paul Coremans gaf al in 1938 te Antwerpen een reeks cursussen in het kader van de vereniging *Hooger Onderwijs voor het Volk* over het onderwerp: „Vervalsingen en namaak van Oudheden, Het Laboratoriumwerk in een Museum”. Een dergelijke cursus was totaal nieuw in België. De cursus gaf al een gedeeltelijke omschrijving van de taak en het programma die weggelegd waren voor het later, in 1957, opgerichte Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK).

In 1928 werd hij geassocieerd lid van de Société Chimique de Belgique en in 1932 werd hij effectief lid van deze vereniging. Van bij de oprichting van de Vlaamse Chemische Vereniging op 26 april 1939 te Antwerpen had Coremans zich aangemeld als lid. Hij hield in de afdeling Brussel op 25 mei 1943 een lezing over *Chemisch en Metallografisch Onderzoek van een middeleeuws zilveren schrijn*. Het betrof onderzoek van het schrijn van St.-Gertrudis uit de kerk te Nijvel, dat bij een brand in mei 1940 ernstig werd beschadigd. In de Mededelingen van de V.C.V. in 1944 publiceerde hij samen met Eduard Bontinck (1909-1996) een artikel over *Onderzoek van Schilderijen*. Hij werd in 1949 lid van het hoofdbestuur van de V.C.V. en op 4

juni 1955 werd hij verkozen tot onder voorzitter. Op 30 maart 1958 voelde hij zich verplicht, omwille van zijn vele verplichtingen, ontslag te nemen uit deze functie. In 1949 was hij lid geworden van the American Chemical Society.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Coremans door professor Stan Leurs (*NBW*, dl. VII, 511) verzocht om een campagne te organiseren om de monumenten en kunstwerken in heel België te fotograferen. Met de firma Gevaert wist Coremans een overeenkomst te sluiten voor de levering van grote hoeveelheden filmmateriaal. Veel jonge mannen waren betrokken bij dit project en konden op deze manier ontsnappen aan een verplichte tewerkstelling door de nazi's in Duitsland. Van 1941 tot 1945 werden meer dan 160.000 opnames gemaakt. In 1940 richtte Coremans samen met een jonge Mechelse, Maria Janssens, een tehuis op waar gevluchte studenten van de ULB en neergehaalde Engelse piloten ondergebracht konden worden. Daarnaast werden ook reddingsoperaties uitgevoerd na de bombardementen op steden als Doornik en Nijvel. Zijn activiteiten in het verzet tegen de bezetter werden beloond met verschillende eervolle onderscheidingen zoals gewapend weerstander in 1948.

Ondertussen werd Coremans op 13 september 1942 verbonden aan de directie van de Koninklijke Musea. Hij werd hoofd van de Laboratoria voor Kunst en Geschiedenis, samen met Henri Lavachery (1885-1972), etnoloog. Coremans voelde snel de behoefte om zijn vorming te vervolledigen. Hij volgde gedurende 1936-1937 de cursus metallografie en technologie van metallische materialen bij professor Warrant van de Université Libre de Bruxelles, in 1938-1939 lessen van spectrografie bij professor Pol Swings (1906-1983) te Luik en lessen over de Vlaamse schilderkunst van de 15de eeuw bij emeritus professor George Hulin de Loo (1862-1945).

Na de oorlog was Coremans actief in de repatriëring van gestolen kunstwerken uit Duitsland. In september 1946 werd Coremans door de regering belast samen met de Belg Emile Langui (1903-1980) en de Amerikaan George Boas (1891-1980) om Belgische kunstschaten, die gestolen

waren te Brugge en Leuven, te München terug te halen. De veiligheid van kunstschaten in tijden van oorlog werd een belangrijk punt van zorg in Europa en in de hele wereld. Dit onderwerp werd door Coremans voornamelijk besproken met Harold J. Plenderleith (1898-1997) en F. Ian G. Rawlins (1895-1969), respectievelijk hoofd van het conservatie laboratorium in het British Museum en de National Gallery te Londen en met Georg Stout (1897-1978) van het Fogg Art Museum. In 1946 publiceerde Coremans hierover een handboek.

Op 1 januari 1946 werd Coremans directeur van het onafhankelijke Centraal Iconografisch Archief voor Nationale Kunst en van het Centraal Laboratorium der Belgische Musea/ Archives Centrales Iconographiques d'Art National et Laboratoire Central des Musées de Belgique, beter bekend als A.C.L. Deze instelling werd opgericht door het Besluit van de Regent op 24 juni 1948, echter met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 1946.

In 1945 barstte de zaak Van Meegeren los. Na de Tweede Wereldoorlog vonden de geallieerden in de zoutmijn van Alt Aussee (Oostenrijk) talrijke kunstwerken die de nazi's geplunderd hadden in de bezette gebieden. Tussen deze kunstschaten bevonden zich kunstwerken uit de verzameling van rijksmaarschalk H. Goering (1893-1946). Het onbekende schilderij van J. Vermeer (1632-1675) bleek afkomstig te zijn van Han van Meegeren (1889-1947), die bekende het werk vervalst te hebben. De geniale vervalser gaf toe o.a. ook het onbekende werk van J. Vermeer *De Emmaüsgangers* zo meesterlijk vervalst te hebben, dat het hem lukte de hele vakwereld om de tuin te leiden. De Nederlandse justitie stelde in juni 1947 een internationale commissie aan onder de leiding van Coremans. Oudleden van het KIK, A. Janssens de Bisthoven (*NBW*, dl. XVII, 377) en R. Versteegen getuigen in hun herinneringen aan Coremans, dat deze de expertise op een zeer pragmatische manier uitvoerde. De resultaten van het onderzoek steunden essentieel op de ondervraging van de betichte, die onder de invloed van jenever was. Deze technieken werden in Brussel

onderzocht. Van Meegeren werd op basis van het rapport van de commissie op 12 november 1947 veroordeeld voor vervalsing en werd een gevangenisstraf opgelegd. Daniel van Beuningen (1877-1955), een schatrijke reder, had werken van Vermeer aangekocht tegen fabelachtige prijzen en kon niet aanvaarden dat deze stukken vervalst waren. In 1949 publiceerde Coremans het werk *Van Meegeren's faked Vermeers and De Hooghs, A Scientific Examination*. Jean Decoen (1890-1979), een kunsthandelaar uit Knokke, die betrokken was bij de verkoop van valse Vermeers o.m. aan Van Beuningen spande een proces in tegen Coremans, met als argument, dat zijn analyses niet juist waren. Na een lang proces verklaarde de rechtbank op 4 april 1956 de „actie Van Beuningen en erfgenamen” ongegrond. Toch bleef de agitatie tegen Coremans tot aan zijn dood aanhouden. Deze weigerde te reageren op de beschuldigingen en verdachtmakingen van Jean Decoen en de directeur van *Les Cahiers d'Art*, Louis Henno (1907-1990). Uiteindelijk trachtten drie politici, de ministers van Staat, Camille Huysmans (*NBW*, dl. XIII, 410) en Robert Gillon (1884-1972), en senator Pierre Nothomb (1887-1966) de zaak aan te kaarten bij minister van Nationale Opvoeding en Cultuur Victor Larock (1904-1977). Deze stelde voor om een erejury aan te stellen om de zaak definitief te beslechten. Op 4 maart 1964 werd tussen J. Decoen en P. Coremans een overeenkomst gesloten om zogenaamde wetenschappelijke fouten in het hoger vermeldde werk te controleren. De erejury kwam tijdens 1964 drie keer samen; een vierde en laatste bijeenkomst, voorzien voor 14 juni 1965, moest afgelast worden omdat Paul Coremans drie dagen eerder overleed. De jury heeft haar bevindingen nooit bekend gemaakt. Op 26 oktober 1965 deelde minister Paul de Stexhe (1913-1999) aan weduwe Coremans mee dat de erejury haar werk niet kon afmaken omwille van het feit dat de overeenkomst een karakter *intuitu personae* had, d.w.z. louter aangegaan was omwille van de persoon P. Coremans. Terloops moet gewezen worden op het feit, dat Coremans, al op de eerste dag van het rechtsgeding in 1947 aan zijn col-

lega's in de commissie zou meegedeeld hebben, dat hij naar de V.S.A. zou vertrekken. Daar zou hij spreken over de technieken die aangewend waren bij het onderzoek van de vervalste Vermeers. Hij publiceerde trouwens het hoger vermeldde werk onder eigen naam. Dit leidde tot een volledige breuk met twee andere Nederlandse experts, zoals professor W. Froentjes (1909-2006) die dit in 1976 in een brief meedeelde aan Roger-H. Marijnissen. Coremans was ook betrokken bij zes schilderijen van Vermeer aangekocht door the National Gallery of Arts te Washington tussen 1936 en 1962. Vandaag is iedereen ervan overtuigd dat Paul Coremans gelijk had.

Door de Van Meegeren affaire kreeg Coremans inderdaad een wereldwijde bekendheid. Als gevolg hiervan maakte hij in 1947 een tweede reis als gastprofessor naar een aantal Amerikaanse instellingen, waaronder de universiteit van Harvard (Fogg Art Museum), het Simmons College te Boston, de Oxford School in Hartford, de John Hopkins Universiteit in Baltimore en de Washington Universiteit in St.-Louis.

Aan de Rijksuniversiteit Gent begreep men het belang van het onderzoek van Coremans. Hij werd bij Regentsbesluit van 18 februari 1948 in het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (H.I.K.O.) gehecht aan de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, belast met de nieuw gecreëerde cursus *De Techniek der Beeldende Kunsten*. Deze cursus betekende voor België, maar ook voor tal van andere landen een echte primeur. Hierdoor werd een leemte gevuld, die zich steeds sterker liet aanvoelen naarmate de beoefening van de kunstgeschiedenis op een meer wetenschappelijke grond ging steunen. Paul Coremans zag zijn discipline als een hulpwetenschap van de kunsthistoricus. Hij besprak niet alleen de zuivere totstandkoming van een kunstwerk, maar betrok eveneens de problematiek van de conservatie en de restauratie en het opsporen van vervalsingen in zijn onderwijs. Hij gaf zijn studenten de elementaire begrippen van de scheikunde, toonde de mogelijkheden die geboden werden door röntgenopnamen en de fotografische opnamen

onder infrarood-, ultraviolet- en rakend licht. Hij verduidelijkte wat de doorsnede van monsters, microanalyse en de microchemie aan het licht konden brengen.

Te Brussel reorganiseerde Coremans het ACL. Hij richtte drie departementen op: een fysisch en microchemisch laboratorium, met personeel gevormd door de exacte wetenschappen, de fotografische archieven met personeel opgeleid in de historische kritiek, de archeologie en de kunstgeschiedenis en een departement betreffende de conservering van kunstwerken. In 1949 werd hij samen met professor Herman Bouchery (1912-1959) en Jacques Lavalleye (1900-1974) medestichter van het *Nationaal Centrum voor de Navorsing van de Vlaamse Primitieven/Centre National de Recherches Primitifs Flamands*, waarvan hij in 1951 directeur werd. De geschiedenis van dit studiecentrum alsook de leden van het wetenschappelijke comité en de wetenschappelijke medewerkers werden in 2000 beschreven door mevrouw J. Folie. In 1950-1951 werd het beroemde Gentse altaarstuk van Van Eyck, de *Aanbidding van het Lam Gods* gerestaureerd in de Brusselse laboratoria. In 1953 gaf Coremans als gastprofessor een reeks seminaries over de restauratie van het *Lam Gods* in de Verenigde Staten van Amerika: aan het Instituut van Schone Kunsten van de New York Universiteit en aan het Oberlin College in Ohio.

De omvorming van het ACL tot *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium/Institut royal du Patrimoine artistique* (KIK/IRPA) werd gerealiseerd door het Koninklijk Besluit van 17 augustus 1957. Hiermee werd het doel van een pluridisciplinaire samenwerking, waar Coremans steeds naar streefde, officieel erkend. Deze samenwerking verenigde kunsthistorici, fotografen, scheikundigen, natuurkundigen en restaurateurs met als doel: de inventarisatie, de studie en de conservatie van het kunstbezit van België. In 1958 verscheen het eerste nummer van het *Bulletin* van het Instituut, waarin jaarlijks de belangrijkste resultaten van het onderzoek van de diverse afdelingen gepubliceerd werden. Al van in 1955 was Coremans bezig met een project om zijn

afdelingen onder te brengen in onafhankelijke, geschikte lokalen. Een volledig plan werd overgemaakt aan de Ministers van Opvoeding en van Openbare Werken. De eerste steen van de nieuwe gebouwen werd gelegd op 9 mei 1959 en het nieuwe gebouw werd feestelijk geopend op 20 december 1962. In deze lokalen verbleef tijdens enkele maanden *De kruisafneming van Rubens* (NBW, dl. XX, 727) om gerestaureerd te worden.

Ook al had Paul Coremans vóór de Tweede Wereldoorlog al contacten met buitenlandse collega's, toch konden deze relaties pas later in de gunstige sfeer, geschapen door de oprichting van de UNESCO in 1945, tot concrete resultaten leiden. In 1946 was Coremans een van de oprichters van de International Council of Museums (ICOM), met maatschappelijke zetel te Parijs. In een subcommissie van het ICOM werd hij in 1952 lid van het Internationale Comité voor Museumlaboratoria. Hij was hiervan secretaris-generaal van 1955 tot 1958. Hij werd eveneens lid van de Commissie voor de behandelingen van schilderijen.

Samen met H. J. Plenderleith, F. I. G. Rawlins en G. Stout, richtte Coremans in 1950 het International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (IIC) op en werd gestart met een eigen tijdschrift *Etudes de Conservation*. De maatschappelijke zetel bevindt zich te Londen. Hij was voorzitter van dit Instituut van 1955 tot 1958 en vervolgens was hij tot aan zijn overlijden ondervoorzitter. Coremans was in 1957 eveneens betrokken bij de oprichting, op initiatief van de UNESCO, van het International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) (het zogenoemde Rome Centrum). In 1965 werd hij verkozen tot voorzitter van de algemene vergadering. In 1964 was hij betrokken bij de oprichting van het International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). Binnen deze internationale organisaties ijverde Coremans steeds voor hulp aan de ontwikkelingslanden, waar zich enorme problemen stelden voor de bewaring van de cultuurgooederen. Te Brussel werden vanaf 1962 in de nieuwe gebouwen van het Koninklijk

Instituut voor het Kunstpatrimonium in samenwerking met de Universiteit Gent theoretische en praktische cursussen georganiseerd betreffende het wetenschappelijk onderzoek en de bewaring van het culturele erfgoed. Dit onderwijs was bedoeld voor jonge Belgische scheikundigen en restaurateurs, en buitenlanders die hun vorming wensten te vervolmaken (Brussels Art Seminars). De aangeboden postgraduaatopleiding en de lijst van de stagiairs van 1962 tot 1965 is opgenomen in een artikel geschreven in 2000 door mevrouw Ch. Ceulemans.

In 1956 werd Coremans een eerste zending toevertrouwd als consultant deskundige van de UNESCO voor de bescherming van historische monumenten in Indonesië. De regering had een expert gevraagd voor twee of drie maanden, maar Coremans kon zich dit niet veroorloven, wegens zijn belangrijke verantwoordelijkheden in België en bleef slechts enkele weken in Indonesië. Hij bracht echter stenen mee van Borobudur en enkele andere monumenten naar Brussel. De Belgische regering bood een beurs aan om een Indonesiër in zijn laboratorium te Brussel op te leiden gedurende twee jaar. Dit werd een standaard procedure voor de volgende zendingen.

Naast zendingen in Europese landen – Noorwegen (1951), Frankrijk (1952), Italië (1953), Joegoslavië (1960), Bulgarije (1961) en Spanje (1963, 1964) – voerde Coremans talrijke zendingen uit in ontwikkelingslanden: in het zuiden van de Verenigde Arabische Republiek (thans Egypte) in december 1958-januari 1959 en in januari 1962, vooral in verband met de geplande bouw van de Aswan dam die verschillende tempels waaronder deze van Aboe-Simbel bedreigde; In januari-februari 1960 bezocht hij achtereenvolgens Irak en Iran; In april-mei 1961 Birma (thans Myanmar) en Thailand; met H. J. Plenderleith werd in april 1962 een zending uitgevoerd naar Tunesië; in maart 1964 bezocht Coremans Brazilië; in maart-april 1964 Peru en vervolgens onderzocht hij de muurschilderingen van de Maya's te Bonampak in Mexico. De rapporten die Coremans na elke zending opstelde bevatten steevast de voornaamste

oorzaken van de aantasting van de monumenten (zoals de samenstelling van het gebruikte materiaal, de neerslag en de relatieve vochtigheid, de wind en eventueel zandstormen, de aanwezigheid van water en het zoutgehalte) alsook de organisatie van de plaatselijke diensten.

Als gevolg van zijn zendingen in de meeste ontwikkelingslanden werd het Coremans duidelijk dat er voornamelijk twee problemen waren die verschilden met de situatie in de Westerse landen: in de eerste plaats de klimatologische factoren en andere specifieke problemen zoals de termieten die houten erfgoed doorboorden en in de tweede plaats het gebrek aan opgeleid personeel. Wat de tweede problematiek betrof was men gaan inzien, dat een opleiding in een Europees laboratorium nadelen met zich bracht, zoals een moeilijke aanpassing; daarom begon men met pilootprogramma's voor de opleiding van specialisten ter plaatse. In 1963 startte de UNESCO in samenwerking met de regering van Nigeria een opleiding voor Engelstalige en Franstalige studenten te Jos (in het Noorden van Nigeria) waar zich een uitstekend lokaal museum bevond. In 1964 werd Coremans uitgenodigd als gastprofessor.

Voor de UNESCO heeft Coremans zich ook nuttig gemaakt door o.a. het opstellen van verschillende handboeken zoals *The Conservation of Cultural Property: with Special Reference to Tropical Conditions* (1967).

Talrijk zijn de eerbewijzen die Coremans ontving. Hij werd in 1954 lid van het comité voor advies van het Internationaal Laboratorium te Oberlin, Ohio en in 1959 van het Study Center for Conservation aan de Universiteit te New York. De alumni van de Universitaire Stichting te Brussel verkozen hem als voorzitter van 1956 tot 1960. De British Museum Association maakte hem in 1957 erelid. Aan de Wayne Staatsuniversiteit te Detroit werd hem op 26 november 1960 het diploma van doctor honoris causa aangeboden.

Om zich meer te kunnen concentreren op zijn vele opdrachten hield Coremans ervan om zich af en toe te isoleren en zijn geliefde sport, het hengelen, te kunnen uitoefenen. Hij had juist een rapport

geschreven, dat hij wilde voorstellen op de zevende algemene driejaarlijkse conferentie van het ICOM te New York. Het betrof zijn laatste artikel van de meer dan 130 publicaties (waaronder 5 boeken) met als onderwerp *de vorming van restaurateurs*. In dit artikel gebruikte Coremans zijn uitgebreide ervaring, zijn enthousiasme over dit thema, dat hem nauw aan het hart lag. Hij pleitte voor een officiële erkenning en een opwaardering van dit beroep. Hij overleed echter onverwachts aan een hartaandoening te Noorden in Nederland op 11 juni 1965.

In Mexico en India werden ook opleidingscentra gepland. Het centrum in Mexico werd op 28 januari 1966 geopend en kreeg de naam *Centro de Estudios para la Conservacion de Bienes Culturales 'Paul Coremans'*. Aan de Universiteit van Delaware werd ter ere van Coremans een speciale stichting opgericht om postgraduaat studies te organiseren voor de opleiding van kunstconservators. Op 3 september 1990 hield Caroline Keck (1908-2007) tijdens de openingsceremonie van het 13de Internationale Congres van het IIC te Brussel een lofrede over de invloed van het omvangrijke werk van Coremans. Coremans heeft als scheikundige op het gebied van de conservatie en de restauratie van kunstwerken de intuïtief oordelende kunstkenner verrast en de wereld van de kunstwetenschap verbaasd. Hij introduceerde immers een nieuwe wetenschap, die de kunstwetenschap verrijkte met onschatbare inzichten. Daarenboven heeft Coremans zijn hele persoonlijkheid en onophoudelijke vechtlust ten dienste gesteld van het nationale en internationale kunstpatrimonium.

E. Massart (*NBW*, dl. XVII, 432), die samen met Coremans de cursussen volgde in het Koninklijk Atheneum te Antwerpen en aan de Université Libre te Brussel getuigt van Coremans in 1965 (zie Hulde aan Coremans), van hun vriendschap: „In Paul Coremans heb ik alles gevonden, wat

men bij een vriend kan vinden: verkleefdheid, geduld, trouw, aanhankelijkheid, steun en raad in moeilijke ogenblikken”. Coremans was in zijn jeugd een onvermoeibare sportman, hij speelde uitstekend voetbal, tennis en bowling, maar zijn favoriete sporten – zeker op latere leeftijd – waren biljart en hengelen. Zijn medewerker A. Janssens de Bisthoven eindigt zijn herinnering als volgt: „Ik blijf de geniale figuur Coremans dankbaar voor hetgeen hij mij geleerd heeft: belangeloos en in dienst van de gemeenschap te ijveren voor culturele meerwaarde”.

Bronnen & Lit.: BRUSSEL, K.I.K./ I.R.P.A., Archief P.Coremans. *Rijksuniversiteit te Gent. Liber Memorialis (1913-1960)*, 1, Gent, 1960, 512-515; — *Hommage à Paul Coremans / Hulde aan Paul Coremans (1908-1965)*, met bijdragen van verschillende auteurs, inbegrepen J. LAVALLEYE: Biografie, 9-19; E. MASSART: De mens en vriend, 27-30; H. PAUWELS: De professor, 47-52 en H. DAIFUKU: The pioneer in the conservation of cultural property among the countries undergoing rapid change, 77-81 met een volledige bibliografie 82-113 en verschillende foto's (= *Bulletin IRPA/KIK*), 8, 1965; — R. LEFÈVE, In Memoriam Prof. Dr. Paul Coremans, in: *Mededelingen van de Vlaamse Chemische Vereniging*, 27, mei-juni 1965, 107-109; — K. C. KECK, Salute to Paul Coremans, in: *Journal of the American Institute for Conservation*, 30, 1991, 1-2; — R. H. MARIJNISSEN, The six Washington Vermeers; The brilliant forger and the expert laboratory report, in: *Mededeling van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Academia Analecta, Klasse der Schone Kunsten*, 56/1, 1996, 41-63 en 69-79; — *50 jaar KIK, 50 ans IRPA*, met verschillende auteurs, inbegrepen L. MASSCHELEIN-KLEINER, Les cinquante ans de l'IRPA. Vijftig jaar KL.14-48; Souvenirs, o.a. van A. JANSSENS DE BISTHOVEN, 117-120 en R. VERSTEEGEN, 122-126; Ch. CEULEMANS, Historiek van de Stages. Historiques des Stages, 209-219 en J. FOLIE Oorsprong en Ontwikkeling van het Studie Centrum Vlaamse Primitieven. Origine et développement du Centre de recherche sur les Primitifs Flamands, 220-229 met talrijke foto's (= *Bulletin IRPA/KIK*), Brussel, 1996-1998, 2000; — R. VAN CAUWELAERT, Coremans. Emotionele confrontatie met een vervalser, in: *Knack*, 25 juli 2001. Betreffende Van Meegeren, zie: http://en.wikipedia.org/wiki/Han_van_Meegeren; Zie ook betreffende Paul B. Coremans: <http://www.monumentsmenfoundation.org/bio.php?id=59>.

Hendrik DEELSTRA